



MALATYA'DA ÇALIŞAN MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYAL VE EKONOMİK SORUNLARININ İNCELENMESİ

AN ANALYSIS OF SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF SEASONAL AGRICULTURAL LABORERS WORKING IN MALATYA

Nihat AKBIYIK
İnönü Üniversitesi İİBF
nakbiyik@inonu.edu.tr

Öz

Bu makalede Malatya'daki mevsimlik tarım işçiliğinin ücret ve çalışma şartlarıyla bu alanda çalışan işgücünün niteliklerini incelenecektir. Çalışmanın kapsamını Malatya'ya Adıyaman ve Şanlıurfa'dan, yalnız ya da aileleriyle mevsimlik olarak çalışmaya gelen kişiler oluşturmaktadır. Uyguladığımız anket sonucu ortaya çıkan sonuçlar; Malatya'ya çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarını yanlarında getirdiklerini, %30'unun okur-yazar olmadığını, %20'sinin ise diplomasız okur-yazar olduğunu, ailelerin önemli bir kısmının (%70'i) 5000 TL'nin altında yıllık gelire sahip olduklarını, %33'ünün işverenle iş bağlantısını elçi-çavuş aracılığı ile kurduklarını ve %70'inin çalıştıkları bahçe civarında kurulan çadırlarda konakladıklarını göstermektedir. Bu araştırmada, mevsimlik tarım işçisi ailelerin barınma ve çocukların eğitimi sorununun çözülmesi halinde, ekonomik ve sosyal sorunlarının büyük kısmının çözümlenebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik tarım işçisi, sosyal durum, ekonomik durum, çalışma şartları.

Abstract

In this study, it is aimed to analyze seasonal agricultural workers' wages, working conditions and qualifications. The scope of the study consists of seasonal agricultural workers coming from Adıyaman and Şanlıurfa to Malatya. The survey results indicate that seasonal agricultural workers come to work with their families; %30 of them are not literate and one in five of them are literate without a diploma; %70 of these workers have an annual income below 5000 TL; %33 of them get the job through an intermediary; %70 of them stay in tents set up around the workplaces. In this research, it is determined that if accommodation problems of these families and educational problems of children are solved; seasonal agricultural workers' economic and social problems can be solved more easily.

Key Words: seasonal agricultural workers, social status, economic status, working conditions

Giriş

Tarımsal üretimin yoğunlaştığı bahar ve yaz dönemlerinde çalışan mevsimlik işçilerinin Ege, Çukurova ve Karadeniz Bölgeleri dışında yoğun olarak buldukları bölgelerden birisi de Malatya'dır. Malatya'da, faal nüfusun % 70'i tarım, hayvancılık, ormancılık ve meyvecilikle uğraşmakta olup; yıllık gayri safi hâsılanın önemli bir kısmı bu alanlardan sağlanmaktadır. Özellikle kayısının dış piyasa değerindeki artış Malatya ekonomisine yıllık 200 milyon doların üzerinde ihracat geliri sağlamaktadır. Tarımın bu önemli yapısı dolayısıyla Adıyaman ve Şanlıurfa başta olmak üzere çevre illerden her yıl 20-30 bin civarında mevsimlik tarım işçisi Malatya'ya gelmektedir. Malatya'daki mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik ve sosyal durumlarını düzenlemek amacıyla Malatya Valiliğinin öncülüğünde Malatya Ziraat Odası ve Adıyaman Mevsimlik Tarım İşçileri Derneği tarafından yapılan çalışmalar "kurumsal bir yapının oluşması" açısından önemli bir gelişmedir. Ancak Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) "Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı" anketi sonuçlarına göre, Malatya hem kadın, hem de erkek tarım işçileri için en düşük ücretin ödendiği iller arasında yer almaktadır. Yaklaşık 25-30 yıllık bir geçmişi olan Malatya'daki mevsimlik tarım işçiliğinin ücret ve çalışma şartları ve bu alanda çalışan işgücünün niteliklerini incelemek amacıyla tasarlanan bu çalışma "Teorik Çerçeve" ve "Uygulama" başlıklı iki kısımdan oluşmaktadır.

1. Teorik Çerçeve

1.1. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tanımı

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü önemli sosyal sorunların bulunduğu ve giderek büyüdüğü bir kesimdir. Tüm gelişmekte olan ülkelerde ekonominin tarım ve tarıma dayalı sanayi üzerinde yoğunlaştığı; dolayısıyla bu sektörün ekonominin geneli ve istihdam açısından önemli roller üstlendiği kabul edilmektedir. Bu anlamda tarım sektöründe bir iş sözleşmesi ile ücret karşılığında işverene karşı çalışmayı üstlenen kişiler istihdam edilmektedir ki bunlara "tarım işçileri" denilmektedir. Tarım-iş yasa tasarısına göre tarım işçisi, "sürekli, mevsimlik ve geçici tarım işlerinde ücret karşılığı istihdam edilen kişilerdir" Diğer bir ifadeyle tarım işçisi, "herhangi bir tarım işinde ücret karşılığı çalışan ve geçimini bu yoldan sağlayan, ayrıca çiftçilik yapmayan kimsedir" Tanımlarda vurgulanan özellikleri ile tarım işçileri, tarımda kendi toprağında çalışan diğer kişilerden ayrılırlar. Tarım işçileri, ülkemizde çalışma sürelerine göre sürekli ve geçici (mevsimlik) diye iki gruba ayrılmaktadırlar. Çalışma sürelerine göre yapılan bu ayırım, şüphesiz ülkemizdeki tarımsal faaliyetlerin yapısının bir sonucudur. Tarımsal üretim özellikle yaz aylarında yoğun işgücü gerektirmekte ve bu nedenle tarımsal faaliyet süresince çoğunlukla geçici, yani mevsimlik işgücü kullanılmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri de kendi içinde "mahalli" ve "gezici" olmak üzere ikiye ayrılırlar. Başka bir ifadeyle mahalli işçileri "yöre içi mevsimlik tarım işçileri", gezici işçileri ise "yöre dışı mevsimlik tarım işçileri" olarak adlandırabiliriz. Yöre dışı mevsimlik tarım işçileri, işe göre çeşitli yörelere tek başına ya da aileleriyle giden tarım işçileridir (Özbekmezci, 2004; 263)

Ülkemizde tarım sektöründe devamlı istihdamın olmayışı zaman içerisinde tarımdaki iş gücünün önemli bir kısmını mevsimlik tarım işçisinde dönüştürmüştür. Sadece tarım alanlarında yaşanan bir olgu olarak gezici tarım işçiliğinden söz edildiğinde yaklaşık bir buçuk milyon işçiden söz edilebilecek bir nüfus yoğunluğu olan gezici tarım işçiliği olgusu, inşaat ve orman işçiliği de dikkate alındığında yaklaşık üç- dört milyonluk bir toplamı bulmaktadır. Bu mekan değişikliklerini doğuran büyük nüfus hareketliliği karşısında ülkemizin siyasal, hukuki ve eğitim alanında oldukça yetersiz olduğu, konu ile ilgili çalışmalar sonunda ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Gerek eğitim ve barınma; gerekse sağlık ve hukuki düzenlemelerin bu sorunlar karşısındaki zaafiyetleri bir yana, bu sorunlar karşısında üretilebilecek sosyal politikaların da yetersizliği konuyu oldukça çetrefilleştirmektedir. Bu ailelerin sorunlarını tespit ederken belki de maddeler halinde sıralanacak sonu gelmeyen bir liste hazırlanabilir. Bunun yanında bu denli büyük bir sosyal hareketliliği doğuran temel sorunların (kentleşme, işsizlik, ekonomik ve eğitim olanaksızlıkları, barınma sorunları, yanlış politikalar tarım siyasetinin yanlışlıkları vs. gibi bir dizi yanlışlıklar) bir sonucu olarak ortaya çıkan bu problem giderek daha bir çözümsüz kalmaktadır (<http://www.siirtliler.net>, 29.05.2010)

1.2.Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Gelişimi ve Seçilmiş Bazı Ülkelerde Uygulamalar

Mevsimlik tarım işçiliği sanayi devriminden sonra başlar. Sanayi devrimiyle birlikte teknolojinin tarımsal üretimde kullanılması, küçük tarım işletmelerinin silinerek büyük tarım çiftliklerinin ortaya çıkması, tarımsal sanayinin doğması, tekstil sektörünün büyük miktarlarda pamuk üretimini gerektirmesi gibi ana sebepler Amerika ve Avrupa'da milyonlarca küçük çiftçinin topraklarından koparak büyük sanayi ve tarım işletmelerinin işçisi olma sürecini doğurmuştur. Özellikle Amerikan iç savaşının (1861-1865) köleliğe karşı olan Kuzeylilerin galibiyeti ile sonuçlanması geniş Amerikan topraklarında köle istihdamının sonunu getirmiştir. Söz konusu bu iç savaş İngiliz dokuma sanayini ham madde sıkıntısına soktuğundan İngiltere acilen bu duruma bir çözüm yolu aramış, böylece Asya ve Afrika'nın çeşitli bölgelerinde, büyük plantasyonlarda pamuk ekimine başlanmıştır. Bu gelişme mevsimlik tarım işçiliğinin dünya geneline yayılmasını sağlamıştır. Seçilmiş bazı ülkelerde mevsimlik tarım işçiliğinin uygulamaları bu gelişime göre farklılıklar göstermiştir.

1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

Amerika Birleşik Devletleri'nde mevsimlik tarım işçiliği “migrant farm worker”, “seasonal farm worker” ve “migrant food processing worker” olarak adlandırılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mevsimlik tarım işçilerinin sayısı 1,5 – 5 milyon arasında değişmektedir ve bu kişiler çoğunlukla ülkenin orta bölgelerinde ve Texas'da çalışmaktadırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde mevsimlik tarım işçilerinin karakteristik özelliklerine bakıldığında dört husus dikkat çekmektedir:

- 1.Eğitim düzeyleri düşüktür.
- 2.İngilizce konuşma düzeyleri düşüktür.
- 3.Düşük gelir seviyesine sahiptirler.
- 4.Mevsimlik tarım işçileri ya Meksika devleti vatandaşlarıdır ya da Meksika kökenli A.B.D.'lilerdir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bu karakteristik özelliklere sahip olan mevsimlik tarım işçilerinin aşağıda sıralanan temel sorunları yaşadıkları görülmektedir (Mackelprang, Honan, <http://www.wasilc.org/>, 28.05.2010):

1. Mevsimlik tarım işçileri çalışmak amacıyla bir yerden başka bir yere göç ettikleri için kendi özel yaşamlarına yeterince zaman ayıramamaktadırlar.
- 2.Birçoğunun mesleki yeterliliği sınırlıdır.
- 3.Mevsimlik tarım işçileri ile ilgilenen işçi merkezleri, işçilerin çalışma alanlarına uzak yerlerde kurulmaları nedeniyle, işçiler sorunlarını ilgililere bildirmede sıkıntı yaşamaktadırlar.
4. İşçi merkezleri, sosyal kuruluşlar, sağlıkla ilgili kuruluşlar arasındaki iletişim sınırlı olması işçilerin yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Mobed, Gold, Schenker, 1992; 367; <http://www.ncbi.nlm.nih.gov>, 17.09.2010)
5. İşçi merkezlerinin kadroları mevsimlik tarım işçilerinin bazılarının kültürel uyumunu sağlamada başarısız kalmaktadırlar.
6. Eğitim programlarına özellikle de dil eğitimi programlarına ayrılan ödenekler yetersizdir.
7. Toplumsal kuralların mevsimlik tarım işçilerine öğretilmesinde yerli halk yardımcı olmamaktadır.
8. Çalışma saatleri içinde ya da dışında verilen sağlık hizmetleri ortalamanın altındadır.
9. Mevsimlik tarım işçileri tehlikeli ve fiziki (dağ, ağaç vb.) doğa şartları, sağlığa zararlı maddelere maruz kalmak, tehlikeli çiftlik aletleri, fakirlik nedeniyle oluşan psikolojik depresyon, alkol gibi nedenlerle sağlıklarını kaybetmektedirler.

1.2.2. İspanya'da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

İspanya'da tarım alanında çalışan kişilerin oranı %15,2'dir. Bu oranın %31,6'sını ise Afrikalılar oluştururken, geriye kalan kısım ise Güneydoğu Avrupalılar oluşturmaktadır. Bu insanlar geniş arazilere sahip çiftliklerde çalışmaktadırlar. Kalifiye tarım işçileri; ekin (tahıl vb.), yaş meyve ve

sebze (üzüm bağları), traktör kullanma, budama gibi işlerde çalışırken; kalifiye olmayan işçiler ise hasat işinde çalıştırılmaktadırlar. İspanya’da özellikle ekin ile ilgili üretimde mevsimlik tarım işçilerine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Afrikalı işçiler Nisan- Ekim arasındaki dönemde çalışmaktadırlar. İlk önce şeftali, daha sonra armut, en sonda elma toplam işinde çalışmaktadırlar. Güney İspanya’da (Akdeniz İspanya’sı) meyvecilik işiyle uğraşmaktadır. Hasılat zamanı işçiler ile temas kurularak, işçiler çalışmalarını için çağrılmaktadırlar. Ayrıca İspanya’da yasal olarak çalışanların sosyal güvenlik ödemelerini işveren yaparken, yasadışı çalışanların böyle bir imkânı bulunmamaktadır (Hogart, Mendoza, <http://www.ccis-ucsd.org>; 28.05.2010)

1.2.3. İngiltere’de Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

1945 yılından beri İngiltere’de yabancı çiftlik işçileri çalışmaktadırlar. Bunlar Bulgaristan, Romanya, Türkiye, İran ve Doğu Avrupa kökenli kişilerdir. İşçi bulma ve çalışma faaliyetleri bu alanda uzmanlaşmış kişiler tarafından yapılmaktadır. İşçi ve işveren arasında aracılık eden kuruluşlar, işçiye ödeme yapılmadan önce işçinin ücretinin %25-30’unu pay olarak almaktadırlar. İşçiler yılın tamamında değil, belli dönemlerinde yani hasat mevsiminde üstelik de saati bir pounda çalışmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçileri İngiltere’de çalışmaktadırlar (<http://www.official-documents> 28.05.2010)

1.2.4. İtalya’da Mevsimlik Tarım İşçiliği Uygulaması

Mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğu İtalya’nın güney bölgelerinde çalışmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğunu Afrikalılar oluşturmaktadır. Bu insanların yaşam, sağlık, çalışma olanakları hiçte günümüz şartlarına uygun değildir. Mevsimlik tarım işçileri düşük ücret karşılığında çalışmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçileri fakirlik ve toplumsal dışlanmışlık ile mücadele etmektedirler. Bu insanlar olumsuz yaşam standartları nedeniyle sık sık hasta olmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri terk edilmiş, kötü vaziyetteki binalarda barınmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçilerinin %64’ü tuvaletten, %64’ü kullanılabilir sudan, %69’u elektrikten, %92’si ise sağlıklı yaşam koşullarından mahrumdur. Sağlık problemlerinin başında kemik, deri, mide ve solunum problemleri gelmektedir. Bu rahatsızlıklar sadece sıkı çalışma şartlarından kaynaklanmamakta, aynı zamanda hijyenik şartların yeterli olmamasından da kaynaklanmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri Sahra Afrika’sı (Sudan, Eritre, Etiyopya), Kuzey Afrika (Fas, Tunus, Mısır), Hindistan, Bulgaristan, Romanya asıllı kişilerdir. Yaş meyve ve sebze üretiminde çalışmakta olan tarım işçilerinin %49’u günde 26 ile 49 € kazanmaktadırlar (Frontieres, <http://www.msif.org>; 28.05.2010)

1.3. Türkiye’de Tarım İşçiliğinin Tarihi Gelişim Süreci

Bilindiği gibi Osmanlı devletinde tarımsal mülkiyet ve üretim Tımar sistemine dayanmaktadır. toprağın mülkiyetine Allah adına sahip olan devlet toprakların kullanım hakkını belli esaslara göre

bireylere bırakmaktadır. Yani bazı istisnalar hariç toprakta özel mülkiyet yoktur. Tımar sistemi 17. Yüzyıldan itibaren çeşitli ekonomik ve siyasal olaylar sonucunda yozlaşmaya başlamıştır. Bu yozlaşma ile birlikte mültezimliği üstlenen varlıklı yerel eşraf, merkezi yönetim tarafından da korunup kollanınca Ayan sınıfı ortaya çıkmıştır (Cem, 1999;11–12) Ayanlığın Gelişmesi ile bu sınıf lehine toprak temerküzü başladı. Bunlara ait çiftliklerdeki üretim daha çok Avrupalı kapitalist kurumlarla bütünleşerek İhracata yönelmekteydi (Sayar,1986;50).

1840 yılında Tımar sistemi tamamen ortadan kalkınca toprakta özel mülkiyet sahipliği ülke geneline yayıldı. Nihayet 1858 yılında çıkarılan Arazi kanunnamesiyle toprakta özel mülkiyet resmen tanınmıştır. Kanunun çıkmasıyla birlikte çeşitli bölgelerde mahalli güç sahibi olan ayan, eşraf, mütegalibe olarak adlandırılan kişilere ait büyük çiftlikler ile değişik ölçeklerde tarımsal aile işletmeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük toprak sahipleri topraklarını ortakçılık yoluyla bölgelerindeki köylülere kiralamaya başladılar. Ancak bu toprakları işleyen yarıcı-ortak kişileri tarım işçisi saymak mümkün değildir. Bunlar geleneksel köylü üreticisi sınıfıdır (Pamuk, 1999; 172–173)

Anadolu'da tarımsal üretimin geniş anlamda piyasa amaçlı olarak gerçekleşmesinde 1861-1865 Amerikan iç savaşının büyük rolü olmuştur. Söz konusu savaş nedeniyle Amerika'da pamuk üretimi aksayınca İngiliz dokuma sanayinin pamuk ihtiyacının karşılanması için yeni üretim alanları gerekmiştir. Anadolu'daki Çukurova ve Ege ovalarında pamuk üretimi bu dönemde yaygınlaşmıştır. 1830'larda Mısır'da iktidarda olan ve Osmanlı Devletine başkaldıran Kavalalı İbrahim Paşa Sudan'dan getirttiği işçi-köleler ile pamuk üretimine önce Çukurova'da başlamış, sonra ise Ege ovalarında pamuk üretimi hızla genişlemiştir. Ekim alanlarının genişlemesi ile onbinlerce mevsimlik tarım işçisine ihtiyaç duyulmuştur (Şeker, 1986; 68) Bu gelişmeye ilaveten Ege'nin geleneksel tarım ürünlerinin dış ticarete konu olmaya başlamasıyla mevsimlik tarım işçiliğinin hacmi genişlemeye başlamıştır.

19. yüzyıl boyunca mevsimlik tarım işçiliği açısından dikkate alınması gereken önemli bir husus da bu dönemde Anadolu nüfusunun yetersizliğidir. Çeşitli sebepler ile Anadolu'da nüfusun ciddi şekilde azalması emek faktörünü değerli hale getirmiştir. Tarımda henüz makineleşme olmadığından istihdam edilen işgücü sayısı o dönemlerde bile yüz bine yakındır. Çukurova'da ihtiyaç duyulan işgücü önce bölgedeki dağ köylerinden temin edilirken, sonraları Doğu ve Güneydoğu'nun yoksul köylüleri işgücüne dahil olmuştur. Aynı şekilde İç Ege'nin dağlık bölgelerinden de İzmir-Aydın ovasının tarım işçileri temin edilmiştir. Cumhuriyet döneminde çok partili demokratik hayata geçişi müteakip Marshall yardımıyla modern makinelerin Türk tarımına girmesi mevsimlik tarım işçiliğini kapasam ve derinlik olarak etkileyen önemli bir olaydır. Çünkü bu dönem aynı zamanda köyden kente, Doğudan Batıya göçün başladığı dönemdir. Mevsimlik tarım işçiliğinin bu olguya ciddi oranda katkısı söylenmekle birlikte konuyu rakamlarla desteklemek mümkün değildir.

1980'den sonra ise mevsimlik tarım işçiliği bilinen klasik sınırlarını aştı ve ülke coğrafyasının yarısından fazlasına yayıldı. Bugün artım tarım işçilerine Akdeniz bölgesinde seracılıkta ve

narenciyede, Karadeniz bölgesinde fındık ve çayda, Ege ve Marmara bölgelerinde zeytin, incir, tütün ve sebze üretim alanlarında, İç Anadolu'da elma, patates ve hububatta, Güneydoğu Anadolu'da pamukta, Malatya ovasında kayısı üretiminde sıkça rastlamak mümkündür. Tarım işçiliğinde ilginç bir gelişme de son yıllarda yabancı kaçak işçiliğin bu sektörde görülmesidir. Eski Sovyet Bloğu ülkelerden gelen tarım işçilerine çeşitli bölgelerde rastlanmaktadır. Bu tarihsel süreçte kırsal yaşamı derinden etkileyen dört gelişme yaşanmıştır:

1- Çok partili sisteme geçiş.

2-Demokrat parti'nin iktidara gelişi.

3-İlk iki gelişmenin sonucu olarak makineli tarımın gelişmesi.

4-Günümüze değin uzanan tarım toplumundan kentli topluma doğru ülkenin yaşadığı değişimler.

Bu dört gelişme, Türkiye'de geleneksel üretim biçimlerini ve anlayışlarını kökten sarsmıştır. Böylelikle kentlere göç artarak Türkiye'deki yüzde otuza yetmiş olan kent nüfusu ile kırsal bölge nüfusu arasındaki fark, birincinin lehine sürekli olarak değişmiştir. Günümüzde kentli nüfus artık yüzde yetmişlere tekabül etmektedir. Nüfus dağılımındaki bu köklü değişim beraberinde emek yoğun işçi gerektiren üretim alanlarına ve bölgelerine işçi ihtiyacı sorununu getirmiştir. Devletin değişik zamanlarda tarımda üretimi teşvik eden bazı düzenlemelerinin de olması kırsal kesim insanından tarımda faydalanmak üzere makinelerin çok da etkili olmadığı belli iş alanlarında istihdam sağlamaya yönelik ilgi de bu gelişmeleri ve hareketliliği hızlandıran unsurların başını çekmiştir. Bu arada geleneksel üretim kanallarının ve araçlarının değişmesiyle birlikte kırsal bölgelerde ve özellikle Güney Doğu ve Doğu Anadolu bölgesinde işsizliğin de artışı ile birlikte geçim zorluklarının buna bağlı olarak artması bölgelerde bu tarz bir iş talebini doğurmuştur. Böylece her yıl yılın belli dönemlerinde ülkenin belli bölgelerine değişik tarımsal ürünlerin hasadında çalıştırılmak üzere pek çok insan belli üretim bölgelerine kabul edilmektedir. (<http://www.siirtliler.net>, 29.05.2010)

Genel olarak gezici ve geçici tarım işçiliğinin ortaya çıkışı ve hızlanmasını başlatan süreçte etkili olduğu söylenen bu dört gelişme dışında belki de son 25 yılda en etkili olan diğer bir gelişmeyi de dikkate almak gerekmektedir. Bu da Özal sonrası Türkiye'de olağanüstü değişikliklere neden olan bölgedeki hareketlilikle ilgili gelişmelerdir. Aslında gezici ve geçici tarım işçiliğinin yoğunlaşması ve buna bağlı sosyal hareketliliğin hızlanmasının başlıca nedeni olarak 12 Eylül 1980 sonrası Güney Doğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da terörün yoğunluk kazanması gösterilebilir. Bölgedeki köylerin boşaltılması ve bölgede oluşan işsizlik geçici iş bulma stratejilerini hızlandırmış bunun sonucunda da günümüzdeki gezici ve geçici tarım işçiliği olgusu ortaya çıkmıştır.

1.4.Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Türkiye’de sağlıklı ve düzenli verilere sahip olmanın en zor olduğu alan çalışma hayatıdır. Ayrıca bu alanda veri toplama ve yayınlama çalışmalarının geçmişi de çok eski değildir. Mevsimlik Tarım işçiliği gibi kayıt dışılığı ifade eden çalışma biçiminde düzenli ve doğru bilgilere sahip olma diğer sektörlere göre daha zordur. Kaldı ki bu alanda çalışma yapan TÜİK, ÇSGB, SSK, BAĞKUR, DPT ve çeşitli işçi-işveren kuruluşlarının kıstas ve kıyaslamalarının farklı olması problemi daha da derinleştirmektedir. Bundan dolayı da bireysel bazı çalışmalar dışında çalışma hayatı konusunda fazla kaynağın bulunmadığını ifade etmek gerekir. Sözü edilen sınırlı kaynaklara göre Mevsimlik tarım işçiliğinin sosyo-ekonomik özellikleri şöyle sıralanabilir:

a) Mevsimlik tarım işçilerinin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte beş milyon civarında oldukları tahmin edilmektedir.

b) Mevsimlik tarım işçiliğinin kaynağı kırsal kesimdeki topraksız ya da yetersiz toprağa sahip kesimdir. Kırsal kesimdeki nüfusun yaklaşık yarısı bu gruba girmektedir. Yani mevsimlik tarım işçiliğini doğuran temel neden yoksulluktur.

c) Mevsimlik tarım işçileri artık köylü sınıf değillerdir. Hem aile reisleri hem de ücretsiz aile fertleri artık ücretli tarım işçisine dönüşmüşlerdir. Ancak bu süreç halen devam etmektedir. Sürecin köyden şehre, tarımdan tarım dışı sektöre göçü hızlandırdığı düşünülmektedir.

d) Mevsimlik tarım işçileri arasında büyük aile-köylü dayanışması görülmektedir. Ancak sürecin sonunda bu aile yapısının birçok faktörüyle birlikte çözülmesi beklenmektedir.

e) Mevsimlik tarım işçilerinin birçok bölgede karşılaştıkları en önemli problem etnik ayrımcılıktır. Bunda ülkede son yirmi senedir yaşanan terör olaylarının büyük rolü vardır. Yaşanan dışlanmışlık onların çalıştıkları bölgelere entegrasyonunu ve kaynaşmasını olumsuz etkilemektedir. Sonuçta bir içe büzülme ve kırılma yaşanmaktadır.

1.5.Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Çalışma Şartlarının Özellikleri

Tarımdaki çalışma asgari ücret dışında 4857 sayılı İş Kanunu kapsamı dışındadır. Asgari ücret uygulaması 1969’dan beri tarım işçilerini de kapsamaya başlamıştır. Yine 4857 sayılı İş Kanununun 111. maddesine göre tarım ve ormandan sayılan işlerde çalışanların iş sözleşmesi, ücretin ve işin düzenlenmesi ile ilgili hususlar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelik ile belirlenir. Söz konusu yönetmelik bu alanlardaki elçilik faaliyetlerini düzenlemektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinde isteğe bağlı sigortalılık uygulaması ise 1977 yılından beri yürürlüktedir. Görüldüğü gibi tarımda çalışanlar bazı istisnalar dışında sosyal devlet koruması dışındadırlar. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma şartları bölgelere göre bazı farklıklar göstermekte birlikte ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

a.Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma genellikle Mart-Nisan aylarında başlayarak, Kasım ayına kadar devam eder.

b.Mevsimlik tarım işçileri çalışmaya genellikle aileleriyle birlikte gider giderler.

c.Mevsimlik tarım işçileriyle işveren (bağ- bahçe sahibi) arasındaki iş ilişkisini elçi-çavuş-dayı denen kişiler sağlar. Elçi, ortalama olarak her işçiden ücretin %10'unu alır.

d.Ücretler genellikle mahalli piyasa güçleri tarafından belirlenir.

e.Sendikal örgütlenme yoktur. Ayrıca sendikaların da mevsimlik tarım işçilerine ilgi gösterdiği söylenemez. 1951'den bugüne tarım alanında 80'den fazla sendika kurulmuş ancak bunların çoğu tabela sendikası olmaktan ileri geçememiştir.

f.Konaklama alanları genellikle tarla ve bahçelerin kenarına kurulan çadır ya da benzeri yerlerdir.

g. Kadın, genç kız ve çocuklar mevsimlik tarım işçiliğinin ana kütlelerini oluşturmaktadırlar. Özellikle çocuklar bu çalışmanın sonucu olarak psikolojik ve sosyal gelişmesini tamamlayamamaktadırlar.

h.Mevsimlik çalışmanın en bariz özelliği çalışmanın kalitesinin çok düşük olmasıdır. Bilhassa çocuklar ve kadınların aşı ve diğer sağlık ihtiyaçlarının karşılanmaması, hela ve banyolarının yetersizliği-yokluğu, suyun yetersizliği, çevre temizliğinin olmaması, çalışma sürecinde ulaşımın kötü şartlarda yapılması gibi faktörler kalitesiz istihdam sonucunu doğurmaktadır.

1.6.Mevsimlik tarım işçiliği ve Sosyal Güvenlik

20.10.1983'te resmi gazetede yayınlanan 2925 sayılı "Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu" ile tarım işlerinde iş sözleşmesi ile süresiz olarak çalışanların bu kanunda yazılı şartlarla sosyal güvenliği sağlanmıştır. Buna göre dileyen tarım işçisi SSK'ya dilekçe verip isteğe bağlı sigortalı olabilmektedir. Tarım sigortası dilekçe verilen yılın ertesi yılından başlar. 1999 yılında bu uygulama değiştirilmiş ve sigortalılık dilekçe tarihini takip eden aydan itibaren başlamıştır. Kanunun 32. Maddesine göre tarım SSK'lıları diğer SSK'lılara göre yarım prim ödemektedirler. Böylece ödedikleri prim her ay için 15 güne ve her yıl için ise 180 güne tekabül etmektedir. Kanunun ilk çıktığı 1983'te prim oranı %20 iken, 1999'da yapılan değişiklikle %30'a çıkarılmıştır. 01.10.2008 de yapılan değişiklikle %20 emeklilik ve %12,5 genel sağlık olmak üzere %32,5 oranında sosyal güvenlik primi alınmaktadır. Bu tarihten itibaren tarım SSK'lıları 4/a statüsüne çevrilmiştir. Bu kadrodakiler 3600 gün yani 20 yıl prim ödemek şartıyla emekli olabilmektedir. Ancak tarım işçileri geçmişte SSK, BAĞKUR ve Emekli Sandığı hizmetlerini saydırarak ve askerlik hizmetlerini borçlanarak daha kısa sürede emekli olma hakkına sahiptir. 01.10.2008 tarihli 5510 sayılı kanun 2925

sayılı kanunun 1-5, 13-17, 24 ve 33. Maddelerini yürürlükten kaldırmıştır. Böylece bu tarihten itibaren tarım işçilerinin SSK'lı olma hakkı kalmamıştır. Ancak eski tarım SSK'lılarının hakkı devam etmektedir. Eski SSK'lılar tarım SSK'sından çıkarlarsa bir daha girme hakları yoktur.

1.7.Malatya'da Mevsimlik Tarım İşçiliği

Malatya ilinin ekonomisi tarıma ve tarıma dayalı sanayiye dayanır. Faal nüfusun % 70'i tarım, hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve avcılıkla uğraşır. Senelik gayri safi hâsılanın %35'i tarımdan sağlanır. Malatya ilinde tahıl üretimi ön sırada yer alır. Başlıca tarım ürünleri; buğday, arpa, nohut, fasulye, tütün, şekerpancarı ve patatestir. Ayrıca Malatya ilinde meyvecilik çok önemlidir. Başta kayısı olmak üzere elma, kiraz, armut, dut, ceviz ağaçları orman gibi yer kaplar. Turunçgiller dışında her meyve yetişir. Kayısı ağacı sayısı 4 milyon civarında olup Türkiye'de kayısı rekoltesinin % 40'ı Malatya'da yetişmektedir ve bunun % 95'i ihraç edilmektedir (<http://www.turkcebilgi.com/malatya>, 28.05.2010) Malatya ekonomisinin sadece kayısı ihracatından dolayı yıllık 200 milyon doların üzerinde geliri bulunmaktadır (<http://www.malatya.gov.tr>, 28.05.201) Malatya'da mevsimlik tarım işçiliğinin gelişimi kayısının dış piyasa değerindeki artış ile başladığı düşünüldüğü için kayısının tarihçesini özetlemek gerekmektedir.

Malatya'da kayısının bilinen yazılı tarihi 1655'te başlar. Bu yılın ilkbahar aylarında Malatya'ya gelen ünlü seyyah Evliya Çelebi 53 bin kişinin yaşadığı şehirde, 7.800 meyve bahçesi ve yedi kayısı çeşidinden bahsetmektedir. Diğer taraftan 1617-1693 yılları arasında yaşamış olan Malatyalı Niyazi Mısri, şiirlerinde meyve ağaçları ile donanmış Asbuzu'nun "*Cennete benzeyen çok güzel bir doğa parçası*" olduğundan bahseder. Alman Genelkurmay Başkanlığı da yapmış olan Moltke, Osmanlı Ordusu'na çağdaş eğitim yöntemlerini öğretmek üzere 1838 yılında geldiği Malatya'da; kayısı, ceviz, erik, armut, elma ve dut ağaçlarıyla dolu Asbuzu'nun görülmemiş güzellikte bir yer olduğundan söz etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Malatya meyveciliğine ait sağlıklı bilgiler maalesef çok sınırlıdır. 1930'lu yıllarda Malatya'nın önemli kayısı çeşitleri Hacihaliloğlu, Hasanbey, Çataloğlu, Hacıkız, Gavuraşısı, Sarılök, Koyunoğlu ve Osmanonbaşı'dır. 1937 yılında Türk-Alman işbirliği ile bugünkü Meyvecilik Araştırma Enstitüsü'nün yerinde "*Kayısı Üretim İstasyonu*" kurulur. Bu istasyon bölgedeki meyve tür ve çeşitlerinin ıslahı ile birlikte ucuz ve kaliteli fidan dağıtımı yaparak Malatya'da meyveciliğin gelişmesinde önemli bir görev üstlenir. Fakat 1937, 1941, 1944 ve 1951 yıllarında meydana gelen şiddetli kış ve ilkbahar donları, kayısı ağaçlarına önemli zararlar verir ve Malatya Kayısıcılığı'nı olumsuz yönde etkiler. Kayısı ağaçlarının dondan zarar görmesi ve kuru kayısının para etmemesi üzerine kayısı üreticileri, 1960'lı yılların başında kayısı ağaçlarını sökerek yerine elma fidanı diker veya sebze yetiştirmeye başlar. Ancak 1970'li yılların ortalarında kuru kayısı ihracatının artması ve ekonomik önem kazanması ile birlikte kayısıya yeniden dönüş yaşanır. Malatya'da kayısı ağacı sayısı, yaş ve kuru kayısı üretimi 1980'li yıllardan sonra büyük bir artış göstermiştir. 2001 yılı verilerine göre Malatya'dan 86 ülkeye 99 bin ton kuru kayısı

ihracatından 89 milyon dolar döviz elde edilmiştir. Sonuç olarak Anadolu’da yaklaşık dört bin yıl geçmişi bulunan kayısının Malatya için yeri çok farklıdır. Son yıllarda kuru kayısıya ilave olarak yaş kayısı ihracatının artması, Malatya’daki kayısı ticaretine farklı bir boyut getirmiştir (Asma, 2002; 18-20)

Başlangıçta çalışan işçiler aynı köy yahut civar yerleşim merkezlerinden temin edilirdi. Bu kişilerin çalışma şartları genel olarak diğer işçilere benzemekle birlikte işgününün bitiminde kendi evlerine döndüklerinden konut ve ona bağlı problemleri yaşamazlardı. Ancak ilerleyen yıllarda üretim alanları ve ürün miktarları genişlerken üretim bölgesi içinden temin edilen işgücünün sayıca yetersiz kalmasıyla özellikle Adıyaman ve Şanlıurfa’dan bölgeye mevsimlik tarım işgücü gelmeye başlamıştır. Yıllar itibariyle bu sayı sürekli artmış, Malatya Sanayi ve Ticaret Odasına göre 20–30 bine ulaşmıştır. Başlangıçta her ilçe ve köyde ücret ve diğer çalışma şartlarında uygulamada farklılıklar olmuştur. Ancak 2005 yılında ilk defa Malatya Ziraat Odası, “Adıyaman Mevsimlik İşçiler Derneği” ve yöredeki bazı çiftçilerin katılımıyla mevsimlik tarım işçilerinin çalışma şartları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- 1.Malatya’ya geliş ücreti işverene, gidiş ücreti ise işçiye aittir.
- 2.Çalışma süresi 10,5 saattir.
- 3.Saat ücreti 1 milyon TL’dir. Ücretin %10’u işveren tarafından elçiye ödenir.
- 4.Çalışma saatleri 6.30–12.00–14.00–19.00 arasındır. Ancak işçi ile işveren anlaşarak çalışma saatlerini farklı ayarlayabilirler. Fazla mesai ücrete tabidir.
- 5.14 Yaşından küçük olanlar ile yaşlılar çalıştırılmaz.
- 6.İşçiler çadırlarını mutlaka kendileri getireceklerdir.

2008 yılı için belirlenen günlük ücret 15 TL’dir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) "Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı " anketi sonuçlarına göre, Malatya hem kadın tarım işçileri hem de erkek işçiler için en düşük ücretin ödendiği iller arasında yer almıştır (<http://www.efirmam.com>, 28.05.2010). 2009 yılında Malatya Ziraat Odası, “Adıyaman Mevsimlik İşçiler Derneği” ve bazı çiftçilerin katılımıyla belirlenen ücret ve çalışma şartları da şöyledir(Ergin, 2009;72):

- 1.İşçilerin konaklama yerleri bahçe sahipleri tarafından belirlenecektir.
- 2.Çalışma saatleri sabah 6 akşam 18 arası olacaktır.
- 3.Çalışma bölgesine geliş ücreti işçiye, gidiş ücreti ise işverene ait olacaktır.
- 4.İşçilerin ücretleri iş bitiminden sonra ödenecektir.
- 5.Çavuş 16 TL olan işçi ücretinden 1,5 TL alacaktır.

6.Çalışan işçiler belirlenen haklar dışında işverenden hak talep etmeyecektir.

Mevsimlik tarım işçiliğinin çalışma şartlarının bu şekilde kurumsal bir yapıya dönüşmesi önemli bir gelişmedir. Giderek ülkenin diğer bölgelerinde de benzer uygulamaların doğması tarımdaki istihdam şartlarını olumlu yönde etkileyecektir. Giderek kamu makamları mevsimlik tarım işçiliğine karşı sorumlu bir tavır içine girmektedirler. Malatya’da 2008 yılı içinde Vali başkanlığında toplanan İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu, mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklı bir ortamda çalışabilmeleri için şu kararları almıştır:

1.Sağlık ocaklarında tarım işçilerinin çalıştığı yerlerle geçici olarak ikamet ettikleri yerlere gezici sağlık ekipleri gönderilerek, çocukların ve 15-49 yaş grubundaki bayanların takipleri ve aşılarının izlenmesi, yapılan aşıların aşı kartlarına işlenmesi, aşı kartı olmayanlara aşı kartı düzenlenmesi, gebe ve bebek izlemeleri ile erken teşhis hizmetlerinin yürütülmesi.

2.Mevsimlik tarım işçilerinin tuvalet ihtiyaçlarının karşılanması için tarla ve bahçelerde yerel yönetimlerinde işbirliğiyle uygun kurulu hela veya mobil (portatif) tuvalet yapımının sağlanması.

3.Sağlık ocaklarınca şebeke suyu bulunmayan yerlerde içme ve kullanma sularının klorlanarak tüketilmesi için ailelere klorlamanın öğretilmesi ve klor tableti dağıtımının yapılması.

2.UYGULAMA

2.1.Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı; yaklaşık 25–30 yıllık bir geçmişi olan Malatya’daki mevsimlik tarım işçiliğinin ücret ve çalışma şartlarıyla bu alanda çalışan işgücünün niteliklerini incelemektir. Çalışmanın kapsamını Malatya’ya Adıyaman ve Şanlıurfa’dan yalnız ya da aileleriyle mevsimlik olarak çalışmaya gelen kişiler oluşturmaktadır.

2.2.Çalışmanın ana kütlesi ve örnek hacmi

Araştırmanın ana kütlesi Malatya’ya Adıyaman ve Şanlıurfa’dan yalnız ya da aileleriyle mevsimlik olarak çalışmaya gelen yaklaşık 100 bin kişiden oluşmaktadır. Araştırmada bu ana kütlede basit tesadüfî örnekleme yoluyla seçilen örneklem üzerinde çalışılmış ve 120 kişinin cevapları değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada ana kütlede inceleme maliyetinin, örnekleme maliyetinden çok daha fazla olup karşılanmasının olanaksız hale gelmesi ve ana kütlede hata yapma olasılığını artıracak boyutta bulunması gibi nedenlerden dolayı örnekleme başvurulmuştur. Örnekleme yöntemi olarak bu tekniklerden en basiti olan; “basit tesadüfî örnekleme” kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Tekniđi

Malatya'ya Adıyaman ve Şanlıurfa'dan yalnız ya da aileleriyle mevsimlik olarak çalışmaya gelen kişilere anket uygulanarak veri toplanmıştır. Ankette dokuz soru bulunmaktadır. Araştırmada bu yöntem birinci dereceden veri toplamada çok kullanılan ve bilgilerin örnekleme giren kişilere yazılı soru sormak yoluyla sağlandığı teknik olması nedeniyle tercih edilmiştir. Ancak anket uygulanan bireylerin eğitim düzeylerinin çok düşük olması nedeniyle anketler yüz yüze görüşme yapılarak derlenmiştir. Örneklemeye dâhil olanlara anket uygulanmadan önce pilot uygulama yapılmış ve böylece anketin yüzeysel geçerliliği de sağlanmıştır. Ayrıca “Adıyaman Mevsimlik İşçiler Derneği” yetkilileri ile görüşülmüş ve işçilerin ücret ve çalışma şartları karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri konusunda mülakat tekniği ile veri toplanmıştır.

2.4. Veri Deđerleme ve Sunum Tekniđi

Toplanan veriler bilgisayar ortamında SPSS programına aktarılmış ve güvenilirlik analizi yapıldıktan sonra frekans tabloları oluşturulmuştur. Bu şekilde elde edilen bulgular tablolar aracılığıyla sunulmuştur. Güvenilirlik analizi, anket formunun birbiriyle tutarlı, ilişkili ve yeterli sayıda soru (madde) içerip- içermediğini ölçmek amacıyla uygulanmıştır (Alpar, 2003; 375). Çünkü güvenilirlik, bir ölçme aracında bütün soruların birbiriyle tutarlılığını, ele alınan oluşumu ölçmede türdeşliğini (homojenlik) ortaya koyan bir kavram olarak bilinmektedir (Özdamar (a), 2002; 662; (Özdamar (b), 2002;253))

Soruların Güvenirlik İstatistiği

Cronbach Alfa	Madde (Soru) Sayısı
0,722	9

Elde edilen verilerin anlaşılabilirliği için bunları frekans dağılım tablosu biçiminde gösterilmiştir. Böylece her sınıf veya grup için değişken değerleri ile frekanslarının oluşturduğu bu frekans tablosu¹ aracılığıyla gruplanmış seri elde edilmiştir.

2.5. Verilerin Sunulması

1. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Cinsiyete Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin cinsiyete göre dağılımını Tablo 1'de gösterildiği şekildedir:

Tablo 1: İşçilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Oran
Erkek	80	0.666
Kadın	40	0.333
Toplam	120	1.000

Görüşme yapılan 120 kişiden 80’i erkek, 40’ı kadındır. Görüşülen grupların tamamı birbirleriyle aile efradı veya akrabadır. Tarımda mevsimlik olarak çalışan kadın işçilerin gerek sayıları, gerekse ekonomik yaşama sağladıkları katkıları ile orantılı bir öneme sahip oldukları söylenemez. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan kadınların bu sorunu sadece Türkiye’ye ya da Malatya’ya özgü değildir. Örneğin, “Üçüncü İtalya” olarak tanımlanan Merkez ve Kuzeydoğu İtalya’da kadınların toplam istihdamdaki payları %34’lere kadar yükselmiştir ki bu oran Malatya’daki dağılım ile paraleldir. Üçüncü İtalya’da da erkeklerle mukayese edildiğinde kadınların çalışma süreleri evdeki işler de eklenince daha uzun olmaktadır. Kadınlar cinsiyet faktörü nedeniyle eş ve annelik görevlerini de yüklediklerinden dolayı daha fazla yıpranmaktadır (Blim, 2001; 257-270)

Malatya’da da çalışma koşullarında elverişsizlikler ve bu kadın işçilerin yasal olarak bir güvencelerinin bulunmaması söz konusudur. Bu yüzden kadının ev işlerinden ayrıca sorumlu olması yüklerini daha da artırmaktadır. Tarım işçilerinde erkeğin daha güçlü olduğu düşünülerek gündeliklerde çoğu zaman ayrımcı tutumlar izlenmektedir. Hâlbuki işin çeşidine ve niteliğine göre kadınlar daha ön plana çıkabiliyor. Bazı işler bedensel güçten daha fazla el beceresi gerektiriyor. Kadınlar bu işlerde çok etkin. Ancak yine de daha az ücret alıyorlar, ilaveten de emeklerinin karşılığını değerlendirmek için bu parayı ellerinde tutamıyorlar. Bölgede mevsimlik tarım işçisi kadınlarla ilgili yapılan bir çalışmaya göre de mevsimlik tarım işçisi kadınların %62’sinin ücretlerini onlar adına kocaları almaktadır. Kadınların %17’si ise ücretlerinin tutarı hakkında bilgi sahibi bile değildir (Ergin, 2009; 81)

2. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Geldikleri İllere Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin geldikleri illere göre dağılımı Tablo 2’de gösterildiği şekildedir:

Tablo 2: İşçilerin Geldikleri İllere Göre Dağılımı

Geldikleri İller	Sayı	Oran
Adıyaman	80	0.666
Şanlıurfa	30	0.250
Diyarbakır	10	0.084
Toplam	120	1.000

Malatya'ya çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçilerinin geldikleri ilere göre dağılımlarında Adıyaman yaklaşık %67 ile birinci sırada yer almaktadır. Onu %25 ile Şanlıurfa, %8 ile Diyarbakır izlemektedir. Bu sonuçlarda Adıyaman'ın Malatya'ya coğrafi yakınlığının büyük etkisi olduğu düşünülebilir. İstatistiklere göre, Türkiye genelinde 1,5 milyondan fazla tarım işçisi bulunmaktadır. Bu nüfusun büyük bölümünü Güneydoğu Anadolu bölgesindeki insanlarımız oluşturmaktadır (Alagöz, <http://www.sanliurfam.com>; 17. 03. 2010). Erdem Özgür'ün belirttiğine göre 300 bin mevsimlik tarım işçisi, yanlarında götürdükleri aileleri ile yaklaşık 1 milyon kişi Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Adıyaman'dan, yola çıkarak 19 ile göç etmektedirler (Özgür, <http://www.taraf.com>; 29.Mayıs.2010)

3. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Aile Büyüklüklerine Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin aile büyüklüklerine göre dağılımı Tablo 3'de gösterildiği şekildedir:

Tablo 3: İşçilerin Aile Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Geldikleri İller	Sayı	Oran
5 kişiden az	40	0.333
5-7 arası	60	0.500
7 ve yukarısı	20	0.167
Toplam	120	1.000

Aile büyüklüğü açısından bakıldığında ailelerin yaklaşık %33'ü 5'ten az, %50'si 5-7 arası, %17'si ise 7 kişiden daha kalabalıktır. Diğer bir ifadeyle ailelerin %83'ü 5 ten fazla bir büyüklüğe sahiptir. Malatya'ya çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçilerinin geldikleri Doğu ve Güneydoğu

Anadolu bölgesinde yaşayan ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle nisan-kasım ayları arasında tarım işçiliği yapmak için göç eden aileler (her ailede ortalama 4-5 olan) çocuklarını da yanlarında götürmektedirler. Bu da doğal olarak aile büyüklüğünü etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda mevsimlik tarım işçilerinin 1/3 oranının 12 yaş ve altı çocuklardan oluştuğu, bu çocuklardan 0-5 yaş arası olanların barınma yerlerinde kalırken diğer çocukların tarlada ana-babalarına yardımcı oldukları ifade edilmektedir.. Ailelerin çocuklarını çalıştırmalarının tek nedeni yoksulluktur. Bu ailelerin çocukları aile bütçesine katkı sağlamak için çalışmak zorunda kalmaktadırlar ve sonuçta eğitimden yoksun kalmakta, aldıkları yetersiz eğitimle eğitimin sağladığı olanaklardan yararlanamamaktadırlar. Bunun yanında çocuklar elçi ve dayıbaşları'nın tayin ettikleri ücretlendirmeler açısından en düşük ücreti almaları yönüyle de mağdur edilmektedir. En adaletsiz ödeme çocuklara yapılmaktadır (Altunbaş, 2002; 23)

4. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin eğitim düzeyine göre dağılımı Tablo 4'de gösterildiği şekildedir:

Tablo 4: İşçilerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Oran
Okur-Yazar Olmayan	35	0.293
Okur-Yazar	25	0.207
İlköğretim	40	0.333
Lise	20	0.167
TOPLAM	120	1.000

Mevsimlik tarım işçileri eğitim durumu açısından incelendiğinde %30'unun okur-yazar olmadığı, %20'sinin diplomasız okur-yazar olduğu, %33'ünün ilköğretim, %17'sinin ise lise mezunu olduğu görülmektedir. Bu dağılıma dikkat edildiğinde eğitim düzeyinin çok düşük olduğu görülmektedir. Ancak daha da önemlisi Malatya'ya çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçilerinin çocukları açısından ortaya çıkan eğitim sorunudur. Mevsimlik İşçi Çocuklarının Eğitim Durumları Eğitimin organizasyonunda gezici işçi çocuklarına yönelik mevzuat eksikliği bir hukuki boşluk doğurmaktadır. Bu sorun, bu çocukların eğitimle ilgili karşılaştıkları sorunların anlaşılmasında ve çözümlenmesinde bazı ciddi sorunlar doğurmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan insanlarımız ekonomik yetersizlikler nedeniyle nisan-kasım ayları arasında tarım işçiliği yapmak için göç etmekte, göç eden aileler çocuklarını da yanlarında götürmektedirler. Bu ailelerin

çoğunluğunun geldiği köyde okul bulunmakta olup, çocuklarının bu okullarda kaydı bulunmaktadır. Okul olmayan köylerdeki çocuklar ise taşınmalı eğitim, yatılı ya da pansiyonlu ilköğretim okullarında eğitimlerini sürdürmektedirler. Sorun Kasım Nisan aylarında değil, “Nisan-Kasım” ayları arasındaki okulun açık bulunduğu sürelerdedir. Bu süre ise yaklaşık olarak 60 günlük bir eğitim kaybına denk gelmektedir. İlköğretim kurumları Yönetmeliği 8.Maddesinde “İlköğretim okullarında ders yılı süresi 180 işgününden az olamaz” denmekte, 25.Madde de ise; “İlköğretim kurumlarına kaydedilen zorunlu öğrenim çağındaki öğrencilerin velileri öğrencilerin devamını sağlamakla yükümlüdürler ve okul yönetimi, milli eğitim müdürlükleri ve müfettişler, muhtarlar ve mülki amirlerinde 222 sayılı kanun gereğince çocukların okula devamını sağlamakla yükümlü oldukları” belirtilmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi mevsimlik işçi çocuklarının devamsızlığı yönetmelikte tanımlanmamıştır.

Görüldüğü üzere mevzuat ülkemizin reel bir sorunu olan bu durumu pek de dikkate almamaktadır. Bu durum da mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı eğitim sorunlarının çözümünü gerek hukuki gerekse eğitim açısından zorlaştırmaktadır.

Mevsimlik göç nedeniyle yaklaşık 6-8 hafta okula devam edemeyen öğrenciler devamsızlıklarının sınıfta kalmalara neden olacağından, resmi kayıtlarda gösterilmeyerek okula devamları sağlanmaya çalışılmaktadır. Okul yöneticileri ve öğretmenler öğrenci yararını düşündüklerinden resmi kayıtlara geçmeyen devamsızlıklar bu sorunun gözden kaçmasına neden olmakta, il-ilçe düzeyinde çözüm geliştirilmesini güçleştirmektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesindeki öğrenci başarısızlığı nedenleri arasında bu sorun önemli bir yer tutmaktadır. Mevsimlik işçi olarak göç eden aileleri ile gitmek zorunda olan öğrencilerin okula geç başlayıp erken ayrıldıkları, dersleri takip etmekte. Sınıfa, okula ve derslere uyum sağlamakta zorlandıkları, bu yüzden başarılarının düştüğü görülmektedir.

5. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Yıllık Gelirlerine Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin aile büyüklüklerine göre dağılımı Tablo 5’de gösterildiği şekildedir:

Tablo 5: İşçilerin Yıllık Gelirlerine Göre Dağılımı

Geldikleri İller	Sayı	Oran
3.000 TL’den az	10	0.083
3.000-5000 TL	75	0.625
5.000 TL’den fazla	35	0.292
Toplam	120	1.000

Ailelerin önemli bir kısmı (%70'i) 5000 TL'nin altında yıllık gelire sahip olduklarını söylemişlerdir. Bu da mevsimlik tarım işçiliğini doğuran temel sebebin yoksulluk olduğunu açıkça göstermektedir. Ülkemizde olduğu gibi Malatya'da da mevsimlik tarım işçilerinin ücret olanaklarının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu yetersizlik işçilerin yaşam düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan özellikle ücret üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Çünkü, ekonomik refah ne kadar iyi olursa yaşam standartları da o kadar iyi olacaktır. Aynı zamanda tarım kesiminde çalışanlar için düzenlenmiş bir iş yasası olmadığı gibi, işçilerin gerek kendi yörelerinde gerekse çalışma için geldikleri yörelerdeki çalışma koşulları Sosyal Sigortalar Yasası'nın sağladığı olanaklardan yararlanılmasını da kısıtlamaktadır. Ancak yılın belli aylarında iş bulup çalışabilen mevsimlik tarım işçileri, yılın diğer aylarında ya işsiz kalmakta ya da kentsel alanlarda düşük ücretli, niteliksiz işler aramaktadırlar.

6. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Tarım İşçiliğinde Geçirdikleri Süreye Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin tarım işçiliğinde geçirdikleri süreye göre dağılımı Tablo 6'da gösterildiği şekildedir:

Tablo 6: Tarım İşçiliğinde Geçirilen Süreye Göre Dağılım

Eğitim Durumu	Sayı	Oran
5 Yıldan Az	20	0.166
5-10 Yıl	30	0.250
10-20 Yıl	55	0.459
20 Yıldan Fazla	15	0.125
TOPLAM	120	1.000

Mevsimlik tarım işçiliğinde geçirdikleri süreye bakıldığında işçilerin çok önemli bir kısmının (%90'nın) tarım işçiliğinde geçirdikleri sürenin 20 yıldan az olduğu görülmektedir. Bu durum mevsimlik tarım işçiliğinin Çukurova ve Ege dışında yayılmaya başladığı tarihin 20 yıllık bir geçmişi olduğu gerçeği ile örtüşmektedir.

7. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Malatya'da Çalıştıkları Süreye Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin Malatya'da çalıştıkları süreye göre dağılımı Tablo 7'de gösterildiği şekildedir:

Tablo 7: Malatya’da Çalışılan Süreye Göre Dağılım

Geldikleri İller	Sayı	Oran
5 Yıldan Az	40	0.333
5-10 Yıl	70	0.5845
10 Yıldan Fazla	10	0.083
Toplam	120	1.000

Tabloya göre mevsimlik tarım işçilerinin %92’si Malatya’ya 10 yıldır çalışmaya gelmektedir. Bu durum kayısının dış ve iç piyasalardaki ticari değer kazanma süreci ile örtüşmektedir.

8. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin İşverenle İş İlişkisi Kurma Biçimlerine Göre Dağılımı: Araştırma kapsamındaki işçilerin işverenle iş ilişkisi kurma biçimlerine göre dağılımı Tablo 8’de gösterildiği şekildedir:

Tablo 8: İş İlişkisi Kurma Biçimlerine Göre Dağılımı

İş İlişkisi Kurma Biçimleri	Sayı	Oran
elçi-çavuş aracılığıyla	40	0.333
bizzat kendileri	80	0.667
TOPLAM	120	1.000

Mevsimlik tarım işçilerinin %33’ü işverenle iş bağlantısını elçi-çavuş aracılığı ile kurarken, önemli bir kısmının (%67’si) bu ilişkiyi bizzat kendileri kurmaktadır. Ailenin tüm çalışabilir üyelerinin üretime birlikte katıldığı bu üretim tarzında gidilecek yerlerin ve yapılacak işlerin seçiminde ve alınacak bedelin belirlenmesinde aracı kişilerle olacak bağlantıların kurulmasında bu ailelere “elçi ya da dayı başları” denilen kişiler rehberlik yapmaktadır. Bu durum gezici tarım işçilerinin aslında üretim safhasında gerek gidilecek yer gerekse çalışma koşullarının ve bedellerinin belirlenmesinde tek başlarına yetkili ve etkili olmadıklarını göstermektedir. Elçi ve dayı başlarının etkinliği; işçilerin çalışacakları bölgelere yaptıkları göçün ne zaman gerçekleşeceği ve ne kadar süreceği konusunda yaptıkları anlaşmalarda kendini göstermektedir. Ancak Malatya’da işletme ölçeğinin (Bahçe büyüklüklerinin) sınırlı olması, taraflar arasında edinilen tanışıklığın yıllar içinde

kökleşmesi işçilerin önemli bir kısmının (%67'si) bu ilişkiyi bizzat kendilerinin kurmaları sonucu doğurmaktadır.

9. Araştırma Kapsamındaki İşçilerin Çalışırken Konaklama Yerlerine Göre Dağılımı:

Araştırma kapsamındaki işçilerin çalışırken konaklama yerlerine göre dağılımı Tablo 9'da gösterildiği şekildedir:

Tablo 9: İş İlişkisi Kurma Biçimlerine Göre Dağılımı

Konaklama Yerleri	Sayı	Oran
İşverenlerin Evinde	35	0.290
Çadırlarda	85	0.710
TOPLAM	120	1.000

Tabloya dikkat edildiğinde taraflar arasındaki yıllara dayalı tanışıklığın tabii sonucu olarak mevsimlik tarım işçilerinin %30'u bahçe sahibinin tahsis ettiği evin bir bölümünde kalırken, önemli bir kısmı (%70'i) çalıştıkları bahçe civarında uygun bölgelere kurulan çadırlarda konaklamaktadır. Genellikle bir çadır grubunu oluşturan üyeler hemşeriler akrabalar ve bu işte aracılık eden elçi ve dayı başlarıdır. Bu çadırlar genel olarak köy yolları ve anayollar üzerinde boş alanlara ve arazilere kurulurlar. Bu sistem bir takım sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin bu bölgelerde sulama kanallarının varlığı boğulma vakalarını gündeme getirmekte ana yol yakınlarında olması da trafik kazalarını artırmaktadır. Tarlaların içlerinde ve yakınlarında da kurulan çadır ve çadır gruplarıyla işçilerin taşınma giderleri ve güvenlik sorunları en aza indirilmeye çalışılmakta ama başka sorunların doğmasına zemin hazırlanmaktadır. Çadır gruplarında genellikle herhangi bir altyapı yoktur. Tuvaletler banyolar genellikle derme çatma koruyucular aracılığıyla topluluğun barındığı meydanlara yapılır. Sıcak su imkanı yok denecek derece de azdır ve temizlik ihtiyacı genellikle soğuk suyla karşılanmaktadır. Çadırlar ve çadır gruplarının bu yaşamsal öneme sahip konaklama temizlik içme suları gibi ihtiyaçlar açısından elverişsizliğine ek olarak bütün doğal tehlikelere açık güvensizlik hali de bir başka sorunu oluşturmaktadır. Bu ailelerin barınma koşulları açısından ortalamaların çok altında oldukları rahatlıkla gözlemlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarımdaki çalışma şartları yüz yılı aşkın bir geçmişe sahip olmasına rağmen çok fazla değişmemiştir. Hatta bazı noktalarda daha olumsuz gelişmeler bile söz konusudur. Çalışma hayatı bütünüyle kayıt dışı olarak ve sosyal devlet anlayışının dışında gerçekleşmektedir. Çünkü, tarımsal

çalışmada sendika ve benzeri örgütlenme nerdeyse yoktur. Genel olarak Türk sendikacılığının tarım işçilerine kayıtsız kaldığı açık bir gerçektir. Bu sektörde çalışmanın yılda birkaç ayı geçmemesi ve tarım çalışanlarının köylü kimliğinin ağır basması ve sendikalaşma bilincinin yetersizliği de örgütlenmeyi olumsuz etkileyen bir faktördür. Örneğin Adıyaman'a gidilerek "Adıyaman Mevsimlik İşçiler Derneği" (AMİD) yetkilileri ve buraya üye işçilerle yapılan görüşmeler de bu sonuçları destekler mahiyettedir. Onlara göre tarımsal çalışmalarda örgütlenme çok zayıftır. Örneğin AMİD 2004 yılında kurulmasına rağmen yalnızca 419 üyeye sahiptir. Derneğin faaliyetleri arasında ; "işçilerin iş bulabilmelerinde bağlantı sağlamak, çalışma bölgelerine ulaşabilmek için araç tedarik etmek, ücret ve diğer çalışma şartlarının belirlenmesinde yetkililerle görüşme yapmak, işçilerin resmi kuruluşlarla ilişkilerinde yol göstericilik yapmak gibi hususlar yer almaktadır. Buna rağmen dernek yetkilileri bu işleri yapma konusunda işçilerini resmi makamların ve sendikaların bilgisizliğinden yakınlıkla kuruluş amaçlarına ulaşmada sıkıntı yaşadığını belirtmişlerdir. Son yıllardaki bazı gelişmelere rağmen resmi makamlar, yerel yönetimler, diğer meslek ve sivil toplum örgütlerinin de konuya ilgileri oldukça zayıftır.

Uluslararası çalışma örgütü (ILO) Türkiye temsilciliğinin hazırlamış olduğu raporda da yer alan ve mevsimlik tarım işçileri için genel geliştirilen şu öneriler Malatya'daki mevsimlik tarım işçileri için de yapılabilir:

1.Mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşullarını iyileştiren düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sağlanmalı, ilkel çadır koşullarında yaşayan ve dıştan gelecek her türlü tehlikelere açık olan yaşam biçimi görüntüsü giderilmelidir. İşçilerin yerleşecekleri alanlarda elektrik, su, tuvalet, banyo gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak altyapı koşullarının sağlanması ve bunları kapsayan yapıların yapılması gerekmektedir.

2. Mevsimlik tarım işçilerinin iş bulabilmeleri konusunda Türkiye İş Kurumu gibi ilgili kuruluşların Malatya temsilciliklerinin de sorumluluğunun bulunması gerekir. Bunun için, işgücüne yoğun gereksinim gösteren dönemlerde (il,ilçe ve yörelerde) çalışma büroları kurulmalıdır. Böylece, işgücünün arz ve talepleri buluşturulabilir ve sistemli bir organizasyon gerçekleştirilebilir.

3.Gezici tarım işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve iş güvenliği alanlarında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) nun belirlediği Tarım İşlerinde İşçi Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Kılavuzunun kadın istihdamı, çevre ve hijyenik koşullar, beslenme ve barınma yerlerinin bakımı ile ilgili esaslara uymak için gerekli önlemlerin hemen alınması gerekir. Bu aynı zamanda, Türkiye'nin imzalamış olduğu Avrupa Sosyal Şartının Adil Çalışma Koşulları ve Adil Bir Ücret Hakkı konusundaki taahhütlerin de bir gereğidir.

4.Sosyal güvence sorunu, mevcut sorunlar içinde en önemlisidir. Uzun yıllardır tarım işçileri diğer işçilere göre, ihmal edilmiş olup, bu işçilerin sosyal güvenceye kavuşturulması gerekmektedir. Yeter geliri elde edemedikleri için emeğini arz eden bu kişilerin, işlerin süresizliği nedeniyle sosyal

güvenceden yoksun bırakılmaması gerekmektedir. Tarım işçisinin sigortalı olması halinde sağlık yardımlarından yararlanabilmeleri için işverenin bir yılda en az 120 gün prim ödemesi gerekmektedir. Ancak, mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğu bu kadar süre çalışmamakta ve bu nedenle de bu güvenceden yararlanamamaktadır. Hiç olmazsa ödenen primlerden 120 güne ulaşmak için kalan primlerin işçilerce ödenmesini özendirici önlemler alınmalıdır.

5. Ücret tespiti konusunda, bütün iller paralelinde Malatya'da da "ücret tespit komisyonları" oluşturulmalı ve bu komisyonlara işçi temsilcilerinin de katılımı sağlanmalıdır. Aksi durumda, işçi tamamen işverenin ve aracılardan insafına terk edilmektedir. Diğer yandan tarım işçiliğinde çalışma süreleri, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışanlara göre fazla, buna karşılık gelir düzeyleri daha düşüktür. Gerek çapa ve gerekse hasat ücretleri belirlenirken fazla çalışmayı telafi edecek ücret düzeyi de ayrıca belirlenmelidir.

6. Açık havada ve geniş alanlarda sürdürülen tarımsal faaliyetler sırasında sağlık hizmetlerinin sunumu önem taşımaktadır. Fakat, bu konuda tarım işçileri zor koşullarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunun giderilmesi için; gezici ekiplerle temel sağlık hizmetlerini veren birimlerin oluşturulması ve bunların aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, işçilere ve işverenlere akrep-yılan sokmalarına ve zehirlenmelere karşı ilk yardım konusunda bilgi verilmesi ve işverenlerin de ecza deposu bulundurması için önlem alınmalıdır.

7. Tarım işçiliğinden dolayı eğitimlerini alamayan veya yarıda bırakan çocuklara geldikleri yörelerde yatılı okullarda veya diğer eğitim kurumlarında olanak sağlanması, kadınların ve kız çocukların eğitimini engelleyen tutum ve davranışların değiştirilmesi yönünde eğitim programlarının hazırlanması büyük önem taşımaktadır.

8. Mevsimlik tarım işçileri genelde beraberinde getirdikleri yiyecekleri tüketmektedir. Yetersiz beslenmeyle ilgili sorunları, Malatya'daki hayat şartlarını iyileştirici önlemlerle önemli ölçüde giderilebilir. Ancak mevcut üretim imkanlarını daha iyi değerlendirmelerini sağlayacak teknik kurslar ile işçilerin çalıştıkları yerlerde onlara asgari ölçüde üretim yapabilecek koşulların gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

9. Mevsimlik tarım işçiliğinde insan hayatını tehdit eden önemli bir sorun da çalışma yerlerine ulaşım konusudur. Çoğu zaman kamyonlarla kaçak yolculuk eden işçiler trafik kazalarında kurban olabilmektedir. Bunun en önemli nedeni, otobüsle ulaşımın maliyetidir. Bu sorunun çözümü için, yerel yönetimler tarafından geçici dönemlerde ulaşım bürolarının kurularak, işçilerin maliyetine taşınması sorunun çözümünde önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- ALAGÖZ, Safiye, “Mevsimlik Kadın Tarım İşçileri”, <http://www.sanliurfam.com/>, Erişim Tarihi: 17.Mart.2010
- ALPAR, R. **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlere Giriş 1, 2.** Baskı, 2003,Nobel Yayınevi, Ankara, s.375.
- ALTUNBAŞ, Hulusi, “**Dünyada ve Türkiye’de çalışan Çocukların Durumu**”, Öğretmen Dünyası, Mayıs-2002, İstanbul, s.23.
- ASMA, Bayram M., “**Geçmişten Günümüze Malatya’da Kayısı Yetiştiriciliği**”, İzollu Dergisi (5), 2002.s. 18-20
- CEM, İsmail, “**Türkiye Tarihi 3**”, Tarih yayınları, İstanbul 1997, S.69; Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu, TTK Yayınları, Ankara, 1999, S. 11–12
- ERGİN, Gamze, “**Türkiye’de Tarım Sektöründe Çalışan Kadın İşgücü: “Malatya Örneği**”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2009, s. 72.
- HOGART, Keith ve MENDOZA, Cristobal,(Şubat 2000), “African Immigrant Workers in Spanish Agriculture” <http://www.ccis-ucsd.org>, Erişim Tarihi: 28.05.2010
- MACKELPRANG, Romel ve HONAN, Robert, (25.04.2008), “Position: Migrant and Seasonal Farm Workers MSFW”, <http://www.wasilc.org/>, Erişim Tarihi: 28.05.2010.
- MEDECİNS SANS FRONTİERES, (30.06.2007), “Migrants Employed in Agriculture in Southern Italy Continue Work and Live in Deprivation and Unhealthy Conditions”, <http://www.msf.org>, Erişim Tarihi: 28.05.2010
- MOBED, K ve GOLD, E B and M B Schenker,(Eylül 1992), “Occupational health problems among migrant and seasonal farm workers”, West J Med. 1992 September; 157(3): 367–373. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1011296>. Erişim Tarihi: 17.09.2010
- OFFİCİAL-DOCUMENTS, <http://www.official-documents.co.uk>, Erişim Tarihi: 28.05.2010.
- ÖZBEKMEZCİ, Şule ve SAHİL, Sare “**Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi**”, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 19, No 3, 2004, s. 263
- ÖZDAMAR K., (a), “**Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi–1, SPSS-MINITAB**”, 4. Baskı, Kaan Kitabevi, 2002, Eskişehir, s.662.
- ÖZDAMAR, K..... (b), “**Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-2, (Çok Değişkenli Analizler)**”, 4. Baskı, Kaan Kitabevi, 2002, Eskişehir, s.253.
- ÖZGÜR, Erdem, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Sorunları”, , Erişim Tarihi: 29.Mayıs..2010
- PAMUK, Şevket, “**100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi**”, 1500–1914, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 172–173.
- SAYAR, Ahmet G., “**Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**”, DER Yayınları, İstanbul, 1986, s. 50.
- ŞEKER, Murat, “**Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi**”, Değişim Yayınları, Ankara, 1986, s. 68.
- <http://www.efirmam.com>
- <http://www.turkcebilgi.com/malatya>
- <http://www.malatya.gov.tr/kayisi/rapor.asp>
- <http://www.siirtliler.net/> Erişim Tarihi: 29.05.2010.